

ЛАНДШАФТНА АРХІТЕКТУРА І ДЕКОРАТИВНЕ САДІВНИЦТВО

УДК 712.253 (091)

МОРОЗОСТІЙКІСТЬ ІНТРОДУЦЕНТІВ ПАРКІВ-ПАМ'ЯТОК САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА В УМОВАХ ЦЕНТРАЛЬНОПРИДНІПРОВСЬКОЇ ВИСОЧИННОЇ ОБЛАСТІ

*Н.В. Гатальська, кандидат сільськогосподарських наук
НУБіП України*

*В.В. Горохольський, кандидат біологічних наук
Інститут садівництва УААН*

Подано результати порівняльного аналізу морозостійкості деревних інтродуцентів, зосереджених у насадженнях парків-пам'яток садово-паркового мистецтва на території Центральнопридніпровської височинної області, визначено найморозостійкіші.

Морозостійкість інтродуцентів, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва.

Стійкість рослини до комплексу несприятливих факторів в осінньо-зимовий період, і особливо, у період вимушеного спокою в умовах екстремальних температур є одним з основних показників рівня акліматизації, пов'язаних із поняттям зимостійкості й морозостійкості, що безумовно, є взаємозалежними, однак трактуються різними авторами по-різному [1, 3]. З огляду на те, що насадження парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (ППСПМ) сформовані, в основному, за рахунок інтродуцентів, які природно зростають у різних регіонах світу, де показники клімату суттєво відрізняються від аналогічних Центральнопридніпровської височинної області (ЦПВО), аналіз їх морозостійкості необхідний для визначення успішності їх інтродукції в регіоні дослідження.

Мета дослідження – порівняльний аналіз морозостійкості інтродуцентів, які зростають на території ППСПМ ЦПВО. Для визначення рівня морозостійкості 16 видів інтродуцентів проведено лабораторні дослідження та здійснено порівняльний аналіз з аналогічними показниками аборигенного для ЦПВО виду – *Acer platanoides* L.

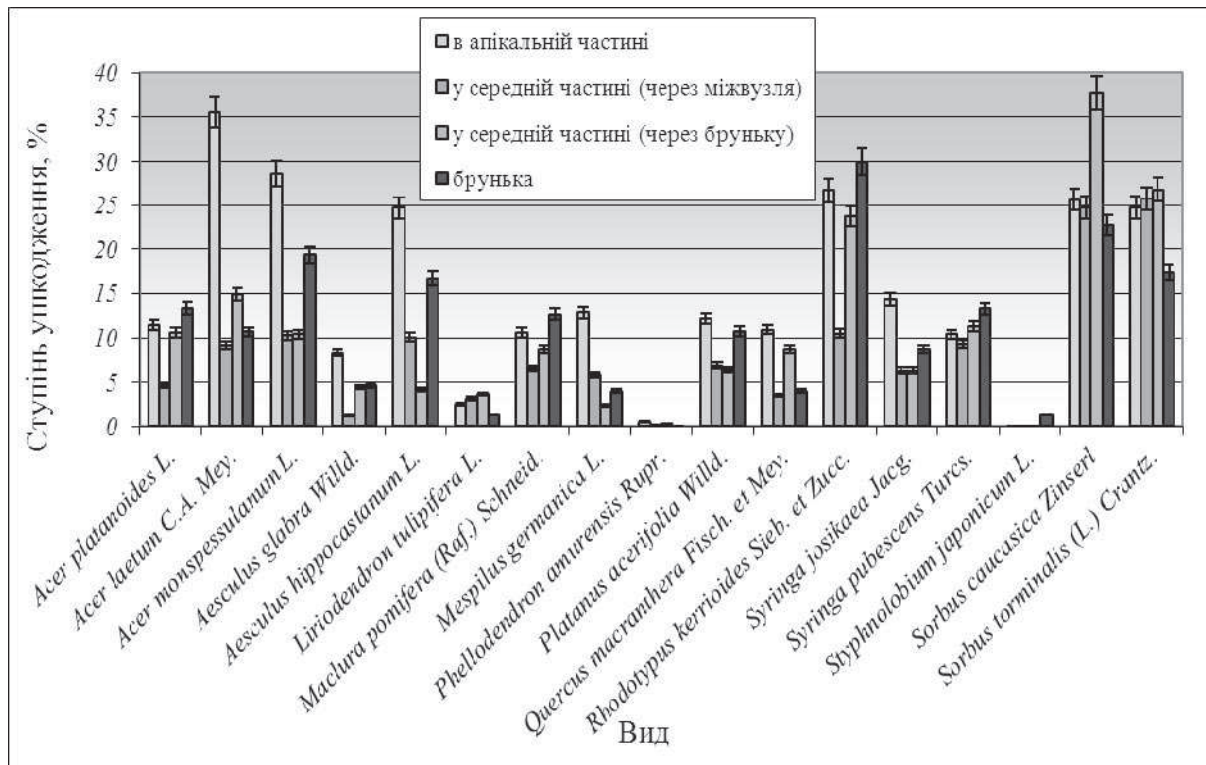
Матеріали та методика дослідження. Вивчення морозостійкості базувалося на проведенні анатомомікроскопічних досліджень після прямого проморожування пагонів у термокамерах за методикою Д.В. Потаніна, В.В. Горохольського, О.І. Китаєва, М.О. Бублика [4]. Досліди проводили у лабораторії фізіології Інституту садівництва НААНУ, де використовували холодильну камеру «Frigera». Проморожування застосовували у період вимушеного спокою в першій декаді березня за штучно створених температур -30 і -35°C. Температуру під час проморожування

знижували зі швидкістю 5°C за годину. Після досягнення заданої температури дослідні зразки витримували в такому стані упродовж 6 годин. Розморожували підвищуючи температуру зі швидкістю 5–6°C на годину. За контроль було відібрано пагони, які піддавали дії низьких температур у штучно створеному фітоценозі за природних умов. До анатомічного аналізу ступеня ушкодження тканин зразки зберігали упродовж трьох тижнів у холодному приміщенні в закритих поліетиленових мішках. Поперечні зрізи пагонів поміщали у гліцерин, викладали на предметне скло й досліджували під мікроскопом МБС-10.

Результати дослідження. Аналізуючи температурний режим та критичні мінімальні температури природних ареалів поширення інтродуцентів, які зростають на території дослідних об'єктів, слід звернути увагу на різницю в основних показниках деяких з них, зокрема, на представників Східноазійської флористичної області (*Phellodendron amurense* Rupr., *Acer laetum* C.A. Mey., *Rhodotypus kerrioides* Siebold et Zucc., *Styphnolobium japonicum* L.), клімат якої має суттєві відмінності, перш за все, у показниках мінімальних температур в зимовий період [2]. Клімат природного ареалу інших, навпаки, можна вважати подібним до ЦПВО. Головним чином, це інтродуценти з Атлантико-Північноамериканської флористичної області (*Liriodendron tulipifera* L., *Aesculus glabra* L. та *Maclura pomifera* (Raf.) Schneid.), а також види, які природно зростають у межах двох флористичних областей – Циркумбореальної та Ірано-Туранської (*Sorbus caucasica* Zinserl, *Mespilus germanica* L., *Quercus macranthera* Fisch. et Mey., *Acer monspessulanum* L., *Sorbus torminalis* (L.) Crantz. (два останніх зростають лише на території Циркумбореальної флористичної області). Один вид походить із Середньоземноморської флористичної області – *Aesculus hippocastanum* L.. Культивар *Platanus acerifolia* Willd. є гібридом *Platanus orientalis* L. і *Platanus occidentalis* L., які природно зростають на території Середземноморської та Атлантико-Північноамериканської флористичних областей відповідно. З огляду на різні кліматичні умови ареалів природного зростання інтродуцентів, проведення лабораторних досліджень з метою встановлення адаптаційного потенціалу рослин в умовах інтродукції необхідне для визначення перспективності їх використання в садово-парковому господарстві. Щоб виявити потенційну морозостійкість досліджуваних інтродуцентів було проведено лабораторне проморожування пагонів, відібраних упродовж періоду вимушеного спокою.

Як показали результати досліджень морозостійкості, ушкодження всіх частин пагона за температури -25,1°C (найнижчої упродовж часу досліджень 2009–2011 рр.) відсутні тільки у *S. japonicum* (рис. 1). Брунька не ушкоджується лише у *Ph. amurensis*, за незначних пошкоджень його пагонів – від 0,2 до 0,5 % у різних частинах. Апікальна частина пагона найбільшою мірою ушкоджується у *A. laetum* – 35,6%, середня (через міжвузля) – у *S. torminalis* (25,7 %). Разом із тим, за аналізом ушкодження пагонів інтродуцентів і *A. platanoides* у середній частині (через міжвузля), у п'яти інтродуцентів (*A. glabra*, *L. tulipifera*, *Ph. amurensis*, *Q. macranthera*, *S. japonicum*) вони менші, ніж в аборигенного виду, у 9 – коливаються від

5,8 % до 10,5 % і лише ушкодження двох (*S. caucasica*, *S. torminalis*) знаходяться у межах 24,7–25,7 %. Незначна різниця (до 5%) в ушкодженнях апікальної частини між *A. platanoides* спостерігається у *P. acerifolia* (12,1%) та *Syringa josikaea* Jacq. (14,3 %).

Рис. 1. Ступінь пошкодження тканин різних частин пагонів інтродуцентів за температури -25°C

Рівень ушкоджень пагонів інтродуцентів в середній частині (через бруньку) у більшості досліджуваних інтродукованих видів менший, ніж у *A. platanoides*. При цьому, як виняток, слід вказати *S. caucasica* (37,8 %), *S. torminalis* (26,8 %), *Rh. kerrioides* (23,7 %), *A. laetum* (14,9 %) та *Syringa pubescens* Turcs. (11,3 %). Ушкодження бруньки *A. monspessulanum* (19,3 %), *A. hippocastanum* (16,7 %), *S. torminalis* (17,3 %), *S. caucasica* (22,7 %) та *Rh. kerrioides* (30,0 %) перевищують аналогічні у *A. platanoides*. Незначні (1,33 %) пошкодження бруньки встановлено у *S. japonicum* і *L. tulipifera* (рис. 2), тоді як найзначніших ушкоджень зазнають бруньки *Rh. kerrioides* (30 %) та *S. caucasica* (22,7 %). В останнього, зокрема, порівняно з іншими, найбільшою мірою ушкоджується середня частина пагона (через бруньку) – 37,8 %. При цьому брунька *A. platanoides* ушкоджується на 13,3 % (рис. 3).

Зважаючи на одержані результати, можна дійти висновку, що найбільших ушкоджень зазнає апікальна частина основної кількості інтродуцентів порівняно з аборигенним видом, тоді як ушкодження бруньки та середини пагона (через бруньку) більшості досліджуваних видів не такі значні порівняно з аналогічними у *A. platanoides* L.

За температури -30°C ступінь ушкодження окремих частин пагонів досліджуваних видів значно зростає, за незначних таких змін у *A. platanoides* L.. Найменші ушкодження пагонів і бруньки спостерігали у *S. japonicum*, зокрема в апікальній частині – 2,7 %, середній (через міжвузля) – 0,0 %, середній (через бруньку) – 2,3 %, ушкодження бруньки – на 6,0 %. Незначні ушкодження пагонів у середній частині (як через міжвузля, так і через бруньку) відзначено у *L. tulipifera*. Вони вдвічі, а брунька та апікальна частина втричі менші, порівняно з *A. platanoides*. Пагони і бруньки всіх інших інтродуцентів пошкоджені значно більшою мірою, ніж аборигенного виду (рис. 4). Проте, майже критичних ушкоджень (66,3 %) зазнала апікальна частина пагонів *M. germanica* і брунька *P. acerifolia* – 63,3 %. До того ж, для середньої частини (як через міжвузля, так й через бруньку) пагонів останнього також має найзначніші ушкодження серед досліджуваних видів – 47,4 % та 57,3 % відповідно.

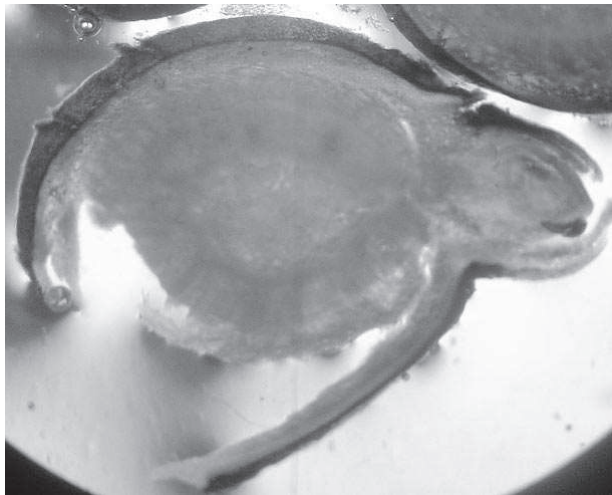

Рис. 2. Розріз пагона через бруньку *L. tulipifera* за дії температури -25°C

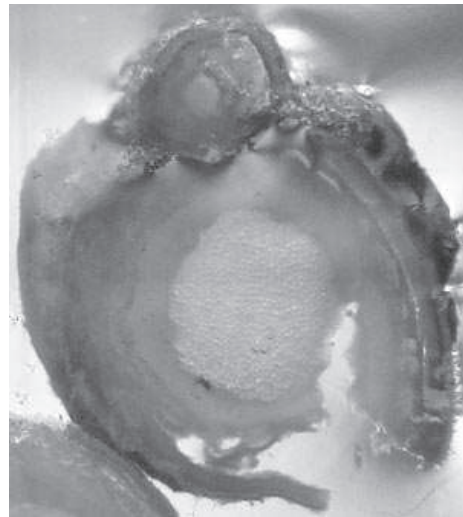
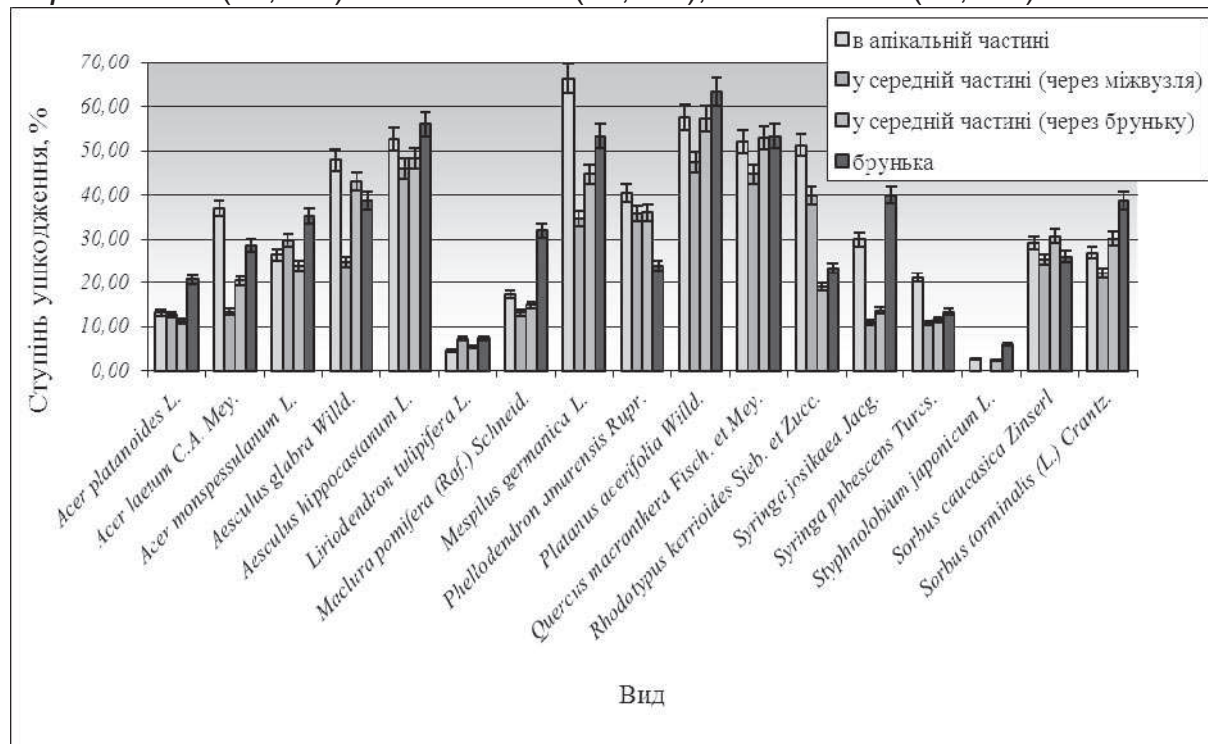

Рис. 3. Розріз пагона через бруньку *A. platanoides* за дії температури -25°C

Великих ушкоджень зазнали всі частини пагонів *Rh. kerrioides*, проте найбільших – брунька (53,3 %). Незначні (до 30 %) ушкодження апікальної частини пагонів встановлено у таких видів, як: *M. pomifera* – 17,1 %, *S. pubescens* (21,1 %), *A. monspessulanum* – 26,4 %, *S. torminalis* – 26,9 % та *S. caucasica* – 29,1 %, *S. josikaea* (29,9 %). Середня частина (через міжвузля) пагонів всіх інтродуцентів ушкоджена менше, ніж апікальна, зокрема у *S. pubescens* – 10,7 %, *S. josikaea* – 10,9, *M. pomifera* – 13,1 %, *A. laetum* – 13,3 %, *S. torminalis* – 22,2 %, *A. glabra* – 24,7 %, *S. caucasica* – 25,4, *A. monspessulanum* – 29,7 %. Ушкодження середньої частини (через бруньку) інтродуцентів менш ніж 30% спостерігаються у *S. pubescens* – 11,4 %, *S. josikaea* – 13,6, *M. pomifera* – 14,8, *A. monspessulanum* – 20,9 та *A. laetum* – 20,3 %. Слід зауважити, що апікальна частина останнього ушкоджується на 37,0 %, брунька – на 28,7 %, тоді як у *A. monspessulanum* на 26,4% і 35,3 % відповідно. Таким чином генеративні органи у *A. laetum* ушкоджуються менше, а апікальна частина – більше, ніж *A. monspessulanum*. Ушкодження бру-

ньки до 30 % відзначено у *S. japonicum* (6,0 %), *L. tulipifera* (7,33 %) та *S. pubescens* (13,3 %) *Ph. amurensis* (24,0 %), *S. caucasica* (26,0 %).

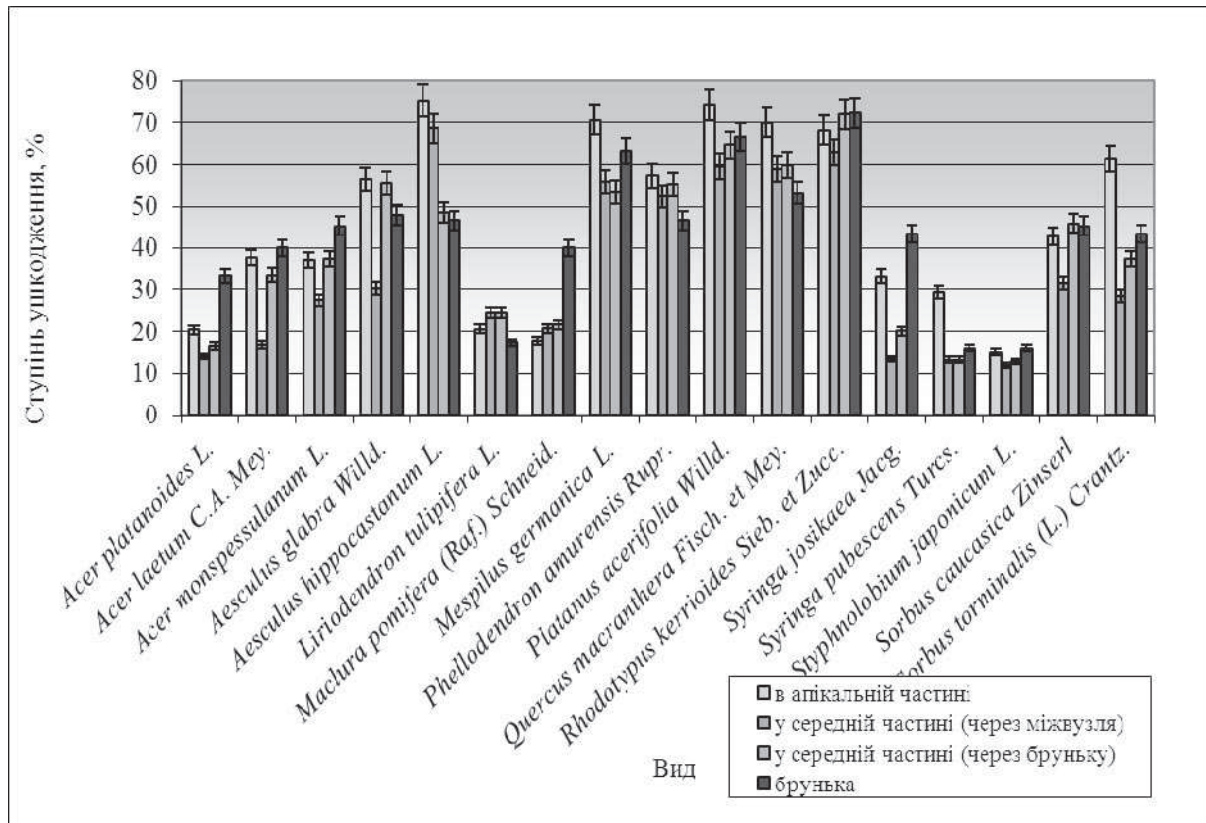
Рис. 4. Ступінь ушкодження тканин різних частин пагонів інтродуцентів за температури -30°C

Як засвідчив аналіз показників ушкоджень всіх частин погону і бруньки за температури -30°C, пагони більшості інтродуцентів ушкоджуються суттєвіше, порівняно з аборигенним видом, хоча можливі винятки. Поряд із цим, критичних ушкоджень не спостерігали у жодного з досліджуваних інтродуцентів.

Під час подальшого дослідження потенційної морозостійкості видів за умов зниження температури до -35°C ситуація кардинально змінюється (рис. 5). Ушкодження апікальної частини пагонів *A. platanoides* досягають 20,4 % і вони близькі до ушкоджень *L. tulipifera* (20,7 %). Найменших ушкоджень, як і в попередньому випадку, зазнали пагони *S. japonicum*, де їхній рівень у різних частинах коливався від 12,0 % до 15,1 %, з найбільшим показником у бруньки – 16,0 %. На такому самому рівні виявлено ушкодження бруньки у *S. pubescens*, за досить диференційованого характеру ушкодження пагонів у різних частинах – апікальної – (29,3 %) і середньої (через бруньку та через міжвузля) – 13,3 %. При цьому, однаковий ступінь ушкоджень пагонів, як через бруньку, так і через міжвузля, спостерігається лише у наведеного виду. Щодо ушкоджень апікальної частини пагонів інтродуцентів, то тут виділяється *A. hippocastanum*, апікальна частина пагонів якого має найбільші (75,3 %) ушкодження. Критичних ушкоджень зазнала апікальна частина *P. acerifolia* (74,3 %), *M. germanica* (70,7 %) і *Q. macranthera* (70,0 %). Майже критичні (68,3 %) відзначено у *Rh. kerrioides*.

Ушкодження середньої частини (через міжвузля) жодного з досліджуваних видів не перевищують критичних значень, хоча пагони

A. hippocastanum в цій частині найуразливіші – 68,7 %. Також значні ушкодження спостерігаються в цій частині пагонів *Rh. kerrioides* (63,0 %). Невеликих ушкоджень у середній частині (через міжвузля) зазнали пагони таких видів, як *S. josikaea* (13,5 %) *A. laetum* (16,8 %), *M. pomifera* (20,8 %), *L. tulipifera* (24,4 %), *A. monspessulanum* (27,5 %), *S. torminalis* (28,5%), *A. glabra* (30,2 %) та *S. caucasica* (31,5 %). Ушкодження цієї частини пагона в інших видів значно суттєвіші й коливаються у межах 52,5–59,7%, зокрема у *Ph. amurensis* (52,5 %), *M. germanica* (56,0 %), *Q. macranthera* (59,0 %) та *P. acerifolia* (59,7 %).

Рис. 5. Ступінь ушкоджень тканин різних частин пагонів інтродуцентів за температури -35°C

Ушкодження пагонів *A. platanoides*, як і у більшості інтродуцентів, мають диференційний характер. Зокрема найбільше ушкоджується брунька – 33,3 %, найменше – середня частина (через міжвузля) – 14,1 %. Незначні ушкодження всіх частин пагона, крім зазначених вище, виявлено у *L. tulipifera* (20,7–24,4 %) і *M. pomifera* (17,9–21,6 %). Однак, брунька останньої ушкоджена на 40,0 %. Ушкодження бруньки *L. tulipifera* незначні –17,3 % (рис. 3.12), що вдвічі менше, ніж в аборигенного виду.

Із аналізу показників ушкодження пагонів інтродуцентів у середній частині (через бруньку), ушкодження *Rh. kerrioides* виявилися найбільшими – 72,0 %, значних ушкоджень (64,7 %) зазнали пагони *P. acerifolia*. До 30% пошкоджених тканин спостерігається лише у *S. japonicum* (12,8 %), *S. pubescens* (13,3 %), *S. josikaea* (20,1 %), *M. pomifera* (21,6 %) і *L. tulipifera* (24,4 %). Найбільші ушкодження бруньки встановлено у

Rh. kerrioides (72,3 %). Звідси, враховуючи одержані результати дослідження морозостійкості інтродуцентів за температури -35°C , слід звернути увагу на види, окремі частини пагонів яких зазнають критичних ушкоджень, а саме – *Ae. hippocastanum* та *Rh. kerrioides*.

Враховуючи отримані результати дослідження, а також широке використання й незадовільний стан екземплярів *A. hippocastanum* на території всіх ППСМ ЦПВО, доцільний порівняльний аналіз показників ушкодження дією низьких температур його пагонів та *A. glabra* з метою визначення перспективнішого. Дослідження ушкоджень тканин у різних частинах однорічних пагонів за різних температур свідчать про суттєві відмінності. Зокрема, пошкодження пагонів *A. Glabra* за температури $-25,1^{\circ}\text{C}$ (контроль) невеликі й досить диференційовані залежно від частини пагона. Найменший їх показник у середній частині (через міжвузля) – 1,2 %, тоді як у *A. hippocastanum* – 10,1 %, а в апікальній частині (де ушкодження в обох видів найбільші) – 8,3 % і 24,7 % відповідно. Брунька виявилася ушкодженою на 4,7 % у *A. glabra* та на 16,7 % в *A. hippocastanum*. У разі зниження температури до -30°C різниця між ушкодженнями різних частин пагонів видів зменшується, однак ступінь ушкодження *A. hippocastanum* суттєво перевищує аналогічні показники у *A. glabra*. Температура -35°C є критичною для однорічних пагонів *A. hippocastanum*, коли ушкодження тканин досягають 75,0 % в апікальній частині за цього показника для *A. glabra* 56,5 %. Різниця рівня ушкоджень бруньки незначна і становить для *A. glabra* 48 % і для *A. hippocastanum* 50 %.

За аналізом ступеня ушкодження окремих тканин в різних частинах пагона, найвразливіша щодо низьких температур апікальна частина, в якій найбільшою мірою ушкоджується кора, як у *A. glabra*, так і у *A. hippocastanum*, що в контролі становить 6,0 % і 11,6 % відповідно. Причому, ступінь її ушкоджень в середній частині значно менший – лише 1,2 % і 6,6 % відповідно. За графічними даними, ушкодження інших тканин у середній частині (через міжвузля) *A. glabra* відсутні, тоді як у *A. hippocastanum* для камбію це 2,4 %, деревини – 0,8 %, серцевини – 0,3 %. Майже однаковий ступінь ушкоджень тканин спостерігається в середній частині (через бруньку). Ушкодження бруньки *A. glabra* за температури -30°C становить 38,7 %, у *A. hippocastanum* – сягає 50 %. Таким чином, температуру -30°C для бруньки *A. hippocastanum* можна вважати критичною, тоді як брунька *A. glabra* при цьому залишається життєздатною. Отже, звідси можна дійти висновку, що рівень ушкодження тканин у всіх частинах однорічних пагонів *A. glabra* за дії різних температур значно нижчий, порівняно з *A. hippocastanum*, що є свідченням його більшої морозостійкості.

Висновки. Як показали результати лабораторного проморожування пагонів, серед представників Східноазійської флористичної області наявні види з високою потенційною морозостійкістю (*S. japonicum*), із середніми показниками (*A. laetum*, *Ph. amurensis*) та неморозостійкі (*Rh. kerrioides*). Видам, що природно зростають на території Атлантико-Північноамериканської області, притаманні високі показники морозостій-

кості. Види, поширені лише на території Циркумбореальної флористичної області, виділяються високою потенційною морозостійкістю. Разом із тим, слід вказати на *S. torminalis*, екземпляри якої одержали значніші ушкодження порівняно з іншими представниками області. Найвразливішими до дії низьких температур виявилися види, ареал яких знаходиться в межах двох областей – Циркумбореальної й Ірано-Туранської, а також представник із Середземноморської флористичної області та гібридна форма.

Список літератури

1. Генкель П.А. Состояние покоя и морозоустойчивость плодовых растений. / П. Генкель, Е. Осокина. – М. : Наука, 1964. – 242 с.
2. Кохно Н.А. Теоретические основы и опыт интродукции древесных растений в Украине / Н.А. Кохно, М.Г. Курдюк. – К. : Наук. думка, 1994. – 185 с.
3. Новиков В.А. Физиология растений / В.А. Новиков – Л.-М. : Сельхозиздат, 1961. – 416 с.
4. Потанін Д.В. Визначення морозостійкості плодкових порід лабораторним методом прямого проморожування. / Потанін Д.В., Горохольський В.В., Китаєв О.І., Бублик М.О. // Садівництво. Міжвідомчий тематичний науковий збірник – К. : Нора Прінт, 2005. – № 56. – С.170–180.

Представлены результаты сравнительного анализа морозостойкости древесных интродуцентов, сосредоточенных в насаждениях парков-памятников садово-паркового искусства на территории Центральноприднепровской высочинной области, определены самые морозостойкие.

Морозостойкость интродуцентов, парки-памятники садово-паркового искусства.

The results of the comparative analysis of frost resistance of woody exotic species concentrated in plantations parks, monuments of landscape art in Central highland area of Dniper river.

Frost resistance of of exotic species, park monuments of landscape art.

УДК 582.973:712.25[477]

ВЕГЕТАТИВНЕ РОЗМНОЖЕННЯ ВИДІВ РОДУ *VIBURNUM* L. СТЕБЛОВИМИ ЖИВЦЯМИ

О.О. Демченко, кандидат біологічних наук
С.К. Демченко, студент

*Проаналізовано способи вегетативного розмноження видів роду *Viburnum* L. стебловими живцями. Проведено вегетативне розмноження видів роду шляхом укорінення зелених та здерев'янілих живців. Ви-*